

एकात्मिक बालविकास सेवा योजनेखालील
ठाणे जिल्ह्यातील जव्हार आदिवासी
प्रकल्पातील अंगणवाडी केंद्रासाठी आयुर्वेदिक
कल्पे व बिस्कीटे पुरविण्यासाठी निधी उपलब्ध
करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
आदिवासी विकास विभाग
शासन निर्णय, क्र.मबावि-२००८/प्र.क्र.१६०/का.८
मंत्रालय विस्तार, मुंबई-३२,
दिनांक : १३ जानेवारी, २००९.

- वाचा :** १) शासन निर्णय, आदिवासी विकास विभाग, क्र.बीयुडी-२००८/प्र.क्र.१०/का.७,
दि.१९ एप्रिल, २००८.
- २) आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना, रायगड भवन, नवी मुंबई यांचे
पत्र क्र.एबाविसेयो/का-२/१८३१/२००८, दिनांक १३ मे, २००८.
- ३) आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना, रायगड भवन, नवी मुंबई यांचे
पत्र क्र.एबाविसेयो/का-२/२१२९/२००८, दिनांक ५ जून, २००८.
- ४) आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना, रायगड भवन, नवी मुंबई यांचे
पत्र क्र.एबाविसेयो/का-२/२२८३/२००८, दिनांक २१ जून, २००८.
- ५) आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना, रायगड भवन, नवी मुंबई यांचे
पत्र क्र.एबाविसेयो/का-२/२७३७/२००८, दिनांक २८ जुलै, २००८.
- ६) आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना, रायगड भवन, नवी मुंबई यांचे
पत्र क्र.एबाविसेयो/का-२/२८६२/२००८, दिनांक ६ ऑगस्ट, २००८.
- ७) महिला व बाल विकास विभागाची नस्ती क्र. एबावि-२००८/प्र.क्र.७९/का.५ अन्वये
प्राप्त प्रस्ताव

प्रस्तावना :- आदिवासी क्षेत्रातील ठाणे जिल्ह्यातील मोखाडा व डहाणू आदिवासी प्रकल्पातील
अंगणवाड्यांमधील ६ महिने ते ६ वर्षे वयोगटातील बालकांना जिवनसत्त्वयुक्त आयुर्वेदिक
बिस्कीटे व गर्भवती व स्तनदा मातांना कल्प पुरविण्यासाठी रु. १,९८,०६,७६२/- इतका निधी
मंजूर करण्याचा प्रस्ताव महिला व बाल विकास विभागाने संदर्भित क्र. ७ येथील नस्ती अन्वये
सादर केला आहे. सदर कार्यक्रम प्रायोगिक तत्वावर ठाणे जिल्ह्यातील मोखाडा आदिवासी
प्रकल्पातील अंगणवाड्यांमध्ये राबविण्यासाठी निधी उपलब्ध करून देण्याची बाब शासनाच्या
विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :- एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेतर्गत जव्हार या प्रकल्पातील
अंगणवाड्यांतील आदिवासी बालकांना व स्तनदा माता यांना कुपोषणावर मात करण्यासाठी
प्रायोगिक तत्वावर दि. १४ फेब्रुवारी, २००९ ते १५ मे, २००९ या ३ महिन्यांच्या कालावधीसाठी
आयुर्वेदिक बिस्कीटे व कल्प पुरविण्यासाठी एकूण रु.३९,४१,९५५/- इतका निधी ठाणे
जिल्ह्यासाठी मंजूर असलेल्या तरतूदीतून खर्च करण्यास शासन मंजूरी देत आहे.

२. सदर आयुर्वेदिक कल्पे व बिस्कीटांचे नमूने अन्न व औषध प्रशासन, बांद्रा मुंबई यांचेकडून तपासण्यात आले असून त्यानुसार त्यामध्ये आर्द्रता, प्रथिने, कर्बोदक, स्निग्धता यांचे प्रमाणे खालील प्रमाणे आहे.

अ. क्र.	नमुन्याचे नाव	स्वरूप	आर्द्रता %	अंश %	स्निग्धता/ १००gm	प्रथिन/ १००gm	कर्बोदके / १००gm	उष्मांक १००gm
१	गोवर्धन बिस्कीटे	तपकीरी रंगाची बिस्कीटे	५.२२	१.८३	१८.७८	१२.६३	६१.५४	४९१.३४
२	गोवर्धन शक्तीवर्धक गर्भवती पौष्टिक आहार कल्प	तपकीरी रंगाची पावडर	१.१६	२.१६	९.२१	१४.०३	७३.४४	४२९.८३
३	गोवर्धन शक्तीवर्धक स्तनदा पौष्टिक आहार कल्प	तपकीरी रंगाची पावडर	१.६३	१.७८	९.५५	१३.४७	७३.५२	४३१.४२
४	गोवर्धन शक्तीवर्धक किशोर पौष्टिक आहार कल्प	तपकीरी रंगाची पावडर	०.२८	१.८२	९.११	१३.९२	७४.८७	४२४.९२
५	गोवर्धन शक्तीवर्धक बाळगुटी पौष्टिक आहार कल्प	तपकीरी रंगाची पावडर	०.७६	१.७९	६.४१	१०.१८	८०.८६	४१४.२७
६	गोवर्धन शक्तीवर्धक शतावरीयुक्त पौष्टिक आहार कल्प	तपकीरी रंगाची पावडर	०.५१	२.२३	९.२८	१३.९	७४.०८	४३७.६७

३. आयुर्वेदिक कल्पे व बिस्कीटे खरेदी व पुरवठा करताना खालील अटी विचारात घेण्यात याव्यात:-

- सदर प्रकल्प सुरु करण्यापूर्वी गोवर्धन आयु फार्मा, पुणे यांनी तयार केलेल्या आयुर्वेदिक पौष्टिक आहार कल्पे व बिस्कीटे यामध्ये आयुर्वेदिक औषधे वापरली आहेत यांची तपासणी pharmacopoeial laboratory for Indian Medicine, कमला नेहरू नगर, ऑपोझीट एम ब्लॉक, सेक्टर-२३, गाझियाबाद -२०१ ००२ यांचेकडून तपासणी करून घेण्यात यावी.
- सदर प्रकल्प डिसेंबर, २००८ ते फेब्रुवारी, २००९ या ३ महिन्यांच्या कालावधीसाठी प्रायोगिक तत्वावर राबविण्यात यावा त्यानंतर मार्च, २००९ पर्यंत सदर प्रकल्पाचे परिणाम शासनास सादर करण्यात यावेत. याप्रकरणी आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास योजना यांनी सनियंत्रण अधिकारी म्हणून काम पहावे.
- औषधे व पोषण आहाराचा पुरवठा झाल्यानंतर त्यापैकी रॅण्डम सॅम्पल घेऊन ते अन्न व औषध प्रशासनाकडून तपासणी करून घेण्यात यावे व त्यानंतरच पुरवठादाराचे देयक अदा करावे. देयक अदा करताना महिला व बाल विकास विभागाने निश्चित केलेल्या दरपत्रकाप्रमाणेच म्हणजेच प्रति बिस्कीट १०० गॅमसाठी रु. २१/- आणि प्रति आहार कल्पे

१५० रॅमसाठी रु.६०/- देयके द्यावीत. दरातील बदल कोणत्याही स्थितीमध्ये स्वीकारला जाणार नाही.

- (४) औषधे आणि सौंदर्य प्रसाधने नियम-१९४५ मधील तरतूदी आयुर्वेदिक औषधांवर लावावयाच्या लेबलास लागू असून त्यातील नियम-१६१ नुसार खालील बाबींची पूर्तता करण्यात यावी.
- सदर उत्पादनासाठी वापरण्यात आलेल्या घटकांची खरी यादी, प्रत्येक घटकाची मात्रा आणि या नियमाच्या पहिल्या अनुसूचित विनिर्दिष्ट केलेल्या अधिकृत पुस्तकानुसार विहित केलेल्या प्रमाणित मजकूरानुसार औषधांच्या उत्पादन पध्दतीचा उल्लेख पुरवठा डब्यावर (Container) करणे आवश्यक आहे.
 - या नियमातील पहिल्या अनुसूचीमधील अधिकृत पुस्तकात नमूद केलेल्या नावाप्रमाणेच औषधाचे नाव असले पाहिजे व ते डब्यावर लिहिले पाहिजे.
 - प्रत्येक पुरवठ्याच्या डब्यावर उत्पादकाचे नाव व पत्ता बॅच क्रमांक, उपयोग करण्याची शेवटची तारीख, लिहिलेली असली पाहिजे.
 - ज्या अनुज्ञप्तीद्वारे औषधाचे उत्पादन केले त्या अनुज्ञप्तीचा क्रमांक, उत्पादनाच्या अनुज्ञप्ती क्रमांकाचे आकडे लिहिण्यापुर्वी उत्पादन अनुज्ञप्ती क्रमांक प्रत्येक पुरवठ्याचे डब्यावर लिहिणे आवश्यक आहे.
 - एखादा विभिन्न बॅचक्रमांक जसे सदर उत्पादनाच्या विशिष्ट बॅचमध्ये बाटलीतील पदार्थ घेतला गेल्यास त्याचा तपशील अभिलेखित करण्यात येईल. व तो तपासणीसाठी उपलब्ध राहील. बॅच क्रमांकामधील आकडे नमूद करण्यापुर्वी "बॅचक्रमांक किंवा बॅच किंवा लॉट नंबर किंवा कोणतेही फरक दर्शविणारी माहिती दर्शविणे आवश्यक आहे.
 - सर्वात शेवटी उत्पादित केलेल्या उत्पादनाची तारीख, उत्पादन बाटलीबंद/ आवेष्टित केल्याची तारीख उत्पादनाची तारीख म्हणून प्रत्येक पुरवठा डब्यावर लिहावे.
 - प्रत्येक डब्यावर "आयुर्वेदिक औषध" असे नमूद करण्यात यावे.
- (५) सदर औषधे व पोषण आहार देण्यापुर्वी मुलांचे वजन, हिमोग्लोबिन, डीएलसी काउंट, मिड आर्म सर्कमफरन्स (दंडाचा घेर), उंची, डोक्याचा घेर यांची अंगणवाडी सेविकेमार्फत नोंद घेऊन ग्रोथ चार्ट बनविण्यात यावा व इतर स्वास्थ्यविषयक बाबींची तपासणी करण्यात यावी. मुलांच्या वजनानुसार ग्रॅडिंग करण्यात यावे व ग्रोथ चार्टमध्ये नोंद करावी. तीन महिन्यांनंतर परत हिमोग्लोबिन, डी.एल.सी. तपासणी करावी.
- (६) औषधे व पोषण आहार सुरु झाल्यानंतर दर १५ दिवसांनी तपासणी करावी व त्यात प्रत्येक मुलाचे वजन, उंची, मिड आर्म सर्कमफरन्स (दंडाचा घेर), डोक्याचा घेर यांची नोंद घ्यावी. सदर मुलांच्या कुपोषणाच्या प्रतवारीमध्ये या औषधांमुळे काय फरक पडला त्याची आकडेवारी महिला व बाल विकास विभागाने आदिवासी विकास विभागास सादर

करावी. ३ महिन्यांनी या औषधांचा कुपोषणावर काय परिणाम झाला त्याच्या आकडेवारीचे विश्लेषण करुन ते सार्वजनिक आरोग्य व आदिवासी विकास विभागास महिला व बाल विकास विभागाने सादर करावेत.

- (७) या आयुर्वेदिक बिस्कटे व कल्प दरकरारात अंगणवाडीपर्यंत पोहोच करण्याच्या खर्चाचाही समावेश असावा. अंगणवाडीनिहाय वाटप केल्यानंतर त्याची स्टॉक नोंदवहीत नोंद घ्यावी व त्या नोंदीच्याच आधारे वितरकास देयके अदा करण्यात यावीत. तसेच या आयुर्वेदिक बिस्कटे व कल्पावरील एक्साइज ड्युटी कमी झाल्यास त्याप्रमाणे दरकरार किंमत कमी करुन पुरवठादारांना रक्कम अदा करण्यात यावी. दि.३०-७-२००८ रोजी प्रचलित एक्साइज ड्युटीनुसार एक्साइज लागू राहतील.
- (८) एकात्मिक बाल विकास प्रकल्पनिहाय वाटप दर महिन्यात करण्यात यावा व त्याचा दिनांक व साठा नोंदवहीत नोंद क्रमांक असावा.
- (९) राज्यस्तरावर, एकात्मिक बाल विकास प्रकल्प स्तरावर व अंगणवाडी स्तरावर प्राप्त पुरवठ्याचा साठा नोंदवहीत नोंदी घेतल्या असल्यास त्याचा दिनांक निहाय तपशील आदिवासी विकास विभागास द्यावा.
- (१०) आयुर्वेदिक बिस्कटे व कल्पाच्या वापरानंतर अंगणवाडीतील लाभार्थ्यांच्या आरोग्यावर होणा-या सकारात्मक परिणामाबाबत सविस्तर तपशील आदिवासी विकास विभागास उपलब्ध करावा.
- (११) आयुर्वेदिक बिस्कटे व कल्प हे आदिवासी भागातील अंगणवाड्यांमार्फत लाभार्थ्यांना दोन टप्प्यात (एक महिन्याच्या अंतराने) एका टप्प्यात जास्तीत जास्त ९० दिवस पुरविण्यात यावे.
- (१२) आयुर्वेदिक बिस्कटे व कल्पाचा कोणताही विपरीत परिणाम होणार नाही याची काळजी महिला व बाल विकास विभागाने व सार्वजनिक आरोग्य विभागाने घ्यावी मुलांचे आरोग्यावर जर काही विपरीत परिणाम झाला तर त्याचा खाऊ मुलांना ताबडतोब बंद करुन तसा अहवाल अंगणवाड्यांनी आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना यांना कळवावे.
- (१३) कोणत्या अंगणवाड्यांना किती आयुर्वेदिक बिस्कटे व कल्प पुरविण्यात आले याची अंगणवाडी निहाय व दिनांक निहाय माहिती प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक बाल विकास मोखाडा यांनी ठेवावी.
- (१४) अंगणवाड्यात वाटप केलेल्या आयुर्वेदिक बिस्कटे व कल्प या औषधांचे काही अंगणवाडी केंद्रातून महिला व बाल कल्याण विभागाने काही नमुने Random basis वर गोळा करुन त्या औषधांची अन्न व औषधे प्रशासनामार्फत तपासणी करुन घ्यावी. नमुन्याचा रिपोर्ट आल्यानंतर नमुने विनिर्दिष्टाप्रमाणे असतील तर देयक अदा करावे. जर नमुने कमी दर्जाचे असतील तर त्यानुसार देयके कमी प्रमाणात अदा करावे. प्रत्येक पुरवठ्याचे नमुने रोटेशन पध्दतीनुसार अंगणवाडी केंद्रातून गोळा करुन आयुर्वेदिक प्रयोगशाळा व अन्न व औषध प्रशासन महाराष्ट्र राज्य यांच्याकडून तपासून घ्यावे.

- (१५) जव्हार येथील अंगणवाड्यातील बालकांना आयुर्वेदिक बिस्किटे व कल्पचा पुरवठा केवळ प्रायोगिक तत्वावर ९० दिवसासाठी करण्यात यावा.
- (१६) जव्हार येथील अंगणवाड्यातील बालकांना हा अतिरिक्त पोषण आहार देण्यापूर्वी प्रत्येक बालकांच्या उंची व वजनाची नोंद घेण्यात यावी. तसेच हा अतिरिक्त पोषण आहार देतांना दरमहा त्याच्या वजनाची नोंद घेण्यात यावी. तसेच दंडाच्या घेराची नोंद घेण्यात यावी. यामुळे येणारा फरक दरमहा आयुक्त एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना नवी मुंबई तसेच अपर आयुक्त आदिवासी विकास, ठाणे यांना कळविण्यात यावा.
- (१७) जव्हार येथील अंगणवाड्यातील बालकांना हा अतिरिक्त पोषण आहार देण्यापूर्वी प्रत्येक अंगणवाडीतील ५ बालकांच्या रक्तांची हिमोग्लोबीन चाचणीची आणि TLC/ DLC चाचणी घ्यावी. हा अतिरिक्त पोषण आहार देण्यापूर्वी तसेच दर २ महिन्याने घेण्यात यावी. यामुळे येणारा फरक आयुक्त एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना नवी मुंबई तसेच अपर आयुक्त आदिवासी विकास, ठाणे यांना कळविण्यात यावा.
- (१८) या लाभार्थ्यांचे वजन, उंची, दंडाचा घेर, वाढ, रक्त तपासणी तसेच रक्तामधील व्हिटॅमिन अ व ड च्या प्रमाणाची तपासणी करण्यात यावी व याचे परिणाम ३ महिन्यांनंतर प्रसिध्द करावे. संशोधनासाठी तज्ञांची एक समिती नेमावी व या समितीने संशोधन करून ६ महिन्यांत अहवाल सादर करावा.
- (१९) ग्रेड-३ व ४ च्या मुलांचे वजन, उंची व दंडाचे घेर नियमित दर आठवड्यात तपासण्यात यावेत.
- (२०) पोषण आहाराऐवजी सदर खर्च करावयाचा असल्याने महिला व बाल विकास विभागाच्या दि.२८.१०.२००५ च्या शासन निर्णयान्वये पुरस्कृत केलेले दर, आहाराचे स्वरूप व त्यातून अपेक्षित असणारे उष्मांक व प्रथिने यांच्या तुलनेत प्रस्तावित आहाराचा तुलनात्मक अभ्यास करावा.
- (२१) खरेदी वाटप (पुरवठा) व विनियोगामध्ये काही अनियमितता झाल्यास त्याची संपूर्ण जबाबदारी महिला व बाल कल्याण विभागाची राहिल.
- (२२) एक आयुर्वेद तज्ज्ञ व डॉक्टर यांची समिती महिला व बाल विकास विभागाने नेमून या कार्यक्रमावर संनियंत्रण ठेवावे. या समितीमध्ये एक बालरोग तज्ज्ञ एक महिला रोग तज्ञ (Gynecologist & Obstetrician) अधिष्ठाता, पोद्दार आयुर्वेद कॉलेज संचालक, केंद्रीय आयुर्वेद अनुसंधान संस्था यांना घेण्यात यावे. बालरोग तज्ञ व महिला रोग तज्ञ यांची अधिष्ठाता, सर ज.जी.समूह रुग्णालय, मुंबई यांच्या सल्ल्याने नेमणूक करावी.
- (२३) जव्हार मध्ये कोणत्या अंगणवाडी व प्राथमिक आरोग्य सेवा यांच्या कार्यक्षेत्रात हा कार्यक्रम राबवावा याचा निर्णय महिला व बाल विकास विभाग, आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना व संस्था यांनी ठरवावे. क्षेत्र निवडताना त्याची व्याप्ती दिलेल्या निधीनुसार निश्चित करण्यात यावी. संपूर्ण जव्हार तालुका घेण्याची गरज नाही.
- (२४) गोवर्धन आयुफार्मा, पुणे यांनी आयुर्वेदिक बिस्कीटे व कल्पे यामधील घटक द्रव्यांची शासनास सादर केलेली यादी यासोबत परिशिष्ट "अ" मध्ये दर्शविली आहे.

(२५) यावरील खर्च "मागणी क्र. टी-५, मुख्य लेखाशीर्ष २२३६-पोषण आहार- पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना- जनजाती क्षेत्र उपयोजना-०२- पोषण- अन्न व पेये वितरण- १०१-विशेष पोषण आहार कार्यक्रम-(०१) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या अधिनियम १९६१ च्या कलम १२३ व २६१ अन्वये जिल्हा परिषदांना सहाय्यक अनुदान -४१ सहाय्यक अनुदाने- (००) (०१) राज्य योजनांतर्गत योजना (२२३६ ०२९७)" या लेखाशीर्षाखाली ठाणे जिल्ह्यासाठी सन २००८-०९ करिता मंजूर असलेल्या तरतूदीतून भागविण्यात यावा.

सदर शासन निर्णय वित्त विभागाच्या अ.नौ. संदर्भ क्र.४९८/०८/व्यय-६, दि. ७.७.२००८ अन्वये निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या वेबसाईटवर उपलब्ध करून देण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २००९०११३१७३९० असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

8001
(मा. ह. सावंत)
उप सचिव,
आदिवासी विकास विभाग

प्रति,

सचिव, महिला व बालविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई
महासंचालक, राजमाता जिजाऊ माता-बाल आरोग्य व पोषण मिशन, औरंगाबाद
आयुक्त, एकात्मिक बालविकास सेवा योजना, कोकण भवन, नवी मुंबई/ पुणे
संचालक, आरोग्य सेवा संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक
सर्व अपर आयुक्त, आदिवासी विकास, ठाणे/नाशिक/नागपूर/अमरावती.
जिल्हाधिकारी, अहमदनगर, अमरावती, चंद्रपूर, धुळे, गडचिरोली, गोंदिया, जळगांव, नागपूर,
नांदेड, नंदूरबार, नाशिक, पुणे, रायगड, ठाणे, यवतमाळ.
मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जि.प. अहमदनगर, अमरावती, चंद्रपूर, धुळे, गडचिरोली, गोंदिया,
जळगांव, नागपूर, नांदेड, नंदूरबार, नाशिक, पुणे, रायगड, ठाणे, यवतमाळ.
सर्व प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प.
महालेखापाल, (लेखा परिक्षा)/ (लेखा व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र १/२, मुंबई/नागपूर
अधिदान व लेखाधिकारी, मुंबई.
निवासी लेखापरिक्षा अधिकारी, मुंबई.
सहाय्यक कोषागार अधिकारी, कोकण भवन, नवी मुंबई.
मा. मंत्री, महिला व बालविकास यांचे खाजगी सचिव
मा. मंत्री, आदिवासी विकास यांचे खाजगी सचिव
वित्त विभाग (अर्थ-१७), मंत्रालय, मुंबई
कक्ष अधिकारी, महिला बालविकास विभाग (का.५), मंत्रालय, मुंबई
कक्ष अधिकारी, आदिवासी विकास विभाग (का.७), मंत्रालय, मुंबई
निवड नस्ती (का.८).

परिशिष्ट-अ

उत्पादनाचे नांव - गोवर्धन बिस्कीट (आयुर्वेदीय पौष्टिक बिस्कीटे)

घटकद्रव्य :- प्रती १०० ग्रॅममधीलप्रमाणे (फक्त शासकीय उपयोगासाठी)

औषधी द्रव्ये

शतावरी	१.२५ ग्रॅम
अश्वगंधा	१.२५ ग्रॅम
विदारीकंद	१.२५ ग्रॅम
आमलकी	१.२५ ग्रॅम
अर्जुन	१.२५ ग्रॅम
वाकेरी	१.२५ ग्रॅम
ब्राम्ही	१.२५ ग्रॅम
शंखपुष्पी	१.२५ ग्रॅम

आहारद्रव्ये

सोयाबीन	१५ ग्रॅम	नाचणी	१० ग्रॅम
साखर	३० ग्रॅम	गहू	२० ग्रॅम
हाळीव	५ ग्रॅम	वनस्पती तेल	२० ग्रॅम

उत्पादनाचे नांव - गोवर्धन शक्तीवर्धक (स्तनदा आयुर्वेदीय पौष्टिक आहार कल्प)

घटकद्रव्य :- प्रती १०० ग्रॅममधीलप्रमाणे (फक्त शासकीय उपयोगासाठी)

औषधी द्रव्ये

शतावरी	६.०० ग्रॅम
अश्वगंधा	३.०० ग्रॅम
वाकेरी	६.०० ग्रॅम
अर्जुन	३.०० ग्रॅम
विदारीकंद	६.०० ग्रॅम
चोपचीनी	६.०० ग्रॅम

आहारद्रव्ये

खसखस	३.०० ग्रॅम	हाळीव	६.००, ग्रॅम
सोयाबीन	२४.०० ग्रॅम	नाचणी	६.०० ग्रॅम
साखर	६०.०० ग्रॅम	जायफळ	१.०० ग्रॅम

उत्पादनाचे नांव - गोवर्धन शक्तीवर्धक (किशोरी आयुर्वेदीय पौष्टिक आहार कल्प)

घटकद्रव्य :- प्रती १०० ग्रॅममधीलप्रमाणे (फक्त शासकीय उपयोगासाठी)

औषधी द्रव्ये

शतावरी	३.०० ग्रॅम
ब्राम्ही	३.०० ग्रॅम
अर्जुन	३.०० ग्रॅम
मंजिष्ठा	३.०० ग्रॅम
पिंपळी	३.०० ग्रॅम
गुळवेल	३.०० ग्रॅम
वाकेरी	३.०० ग्रॅम
अश्वगंधा	३.०० ग्रॅम
आमलकी	३.०० ग्रॅम
कुमारी	३.०० ग्रॅम

आहारद्रव्ये

सोयाबीन	२४ ग्रॅम	नाचणी	६ ग्रॅम
साखर	६० ग्रॅम	हाळीव	६ ग्रॅम
जायफळ	१ ग्रॅम	खारीक	३ ग्रॅम

उत्पादनाचे नांव - गोवर्धन शक्तीवर्धक (आयुर्वेदीय पौष्टिक आहार कल्प)

घटकद्रव्य :- प्रती १०० ग्रॅममधीलप्रमाणे (फक्त शासकीय उपयोगासाठी)

औषधी द्रव्ये

शतावरी	३.०० ग्रॅम
अश्वगंधा	३.०० ग्रॅम
वाकेरी	३.०० ग्रॅम
अर्जुन	३.०० ग्रॅम
विदारीकंद	३.०० ग्रॅम
वराहकंद	३.०० ग्रॅम
पिपळी	३.०० ग्रॅम
शंखपुष्पी	३.०० ग्रॅम
मंजिष्ठा	३.०० ग्रॅम
ब्राम्ही	३.०० ग्रॅम ,

आहारद्रव्ये

बदाम	३.०० ग्रॅम	हाळीव	६.०० ग्रॅम
सोयाबीन	२४.०० ग्रॅम	नाचणी	६.०० ग्रॅम
साखर	६०.०० ग्रॅम	जायफळ	१.०० ग्रॅम

उत्पादनाचे नांव - गोवर्धन शक्तीवर्धक (बाळगुटी आयुर्वेदीय पौष्टिक आहार कल्प)

घटकद्रव्य :- प्रती १०० ग्रॅममधीलप्रमाणे (फक्त शासकीय उपयोगासाठी)

औषधी द्रव्ये

सागरगोटा	१.५ ग्रॅम	डिकेमाली	१.५ ग्रॅम
मुरुडशेंग	१.५ ग्रॅम	हिरडा	१.५ ग्रॅम
बाळहिरडा	१.५ ग्रॅम	कुडा	१.५ ग्रॅम
वेखंड	१.५ ग्रॅम	हळकुंड	१.५ ग्रॅम
काकडशिंंग	१.५ ग्रॅम	नागर मोथा	१.५ ग्रॅम
अश्वगंधा	३.०० ग्रॅम	सुंठ	१.५ ग्रॅम
पिंपळी	१.५ ग्रॅम	बेहडा	१.५ ग्रॅम
जेष्ठमध	१.५ ग्रॅम	मायफळ	१.५ ग्रॅम
शतावरी	४.५ ग्रॅम		

आहारद्रव्ये

सोयाबीन	३.०० ग्रॅम	नाचणी	९.०० ग्रॅम
साखर	५७ ग्रॅम	हाळीव	३ ग्रॅम
जायफळ	१ ग्रॅम	खारीक	१.५ ग्रॅम
बदाम	१.५ ग्रॅम	मुग	२४ ग्रॅम

उत्पादनाचे नांव - गोवर्धन शक्तीवर्धक (गर्भवती आयुर्वेदीय पौष्टिक आहार कल्प)

घटकद्रव्य :- प्रती १०० ग्रॅममधीलप्रमाणे (फक्त शासकीय उपयोगासाठी)

औषधी द्रव्ये

शतावरी	६.०० ग्रॅम	अश्वगंधा	३.०० ग्रॅम
यष्टीमधु	१.५ ग्रॅम	ब्राम्ही	१.१५ ग्रॅम
शंखपुष्पी	१.५ ग्रॅम	अर्जुन	१.५ ग्रॅम
मंजिष्ठा	१.५ ग्रॅम	जटामासी	१.५ ग्रॅम
पिंपळी	१.५ ग्रॅम	आमलकी	१.५ ग्रॅम
गोक्षुर	१.५ ग्रॅम	गुळवेल	१.५ ग्रॅम
मुस्ता	१.५ ग्रॅम	विदारीकंद	१.५ ग्रॅम
वाकेरी	१.५ ग्रॅम	वराहकंद	१.५ ग्रॅम

आहारद्रव्ये

सोयाबीन	२९ ग्रॅम	नाचणी	६ ग्रॅम
साखर	६० ग्रॅम	पालक चूर्ण	१ ग्रॅम
जायफळ	१ ग्रॅम	बदाम	३ ग्रॅम

.....